

## \*EDIN ADITZ HIPOTETIKOAREN ORAIÑALDIKO ADIZKIAK

\**Edin* infinitiboaren izena Van Eys holandarrak asmatu eban. Ez dakigu zer esangura daukan. Geien erabilliak adizki onek dira : *nadin*, *adin*, *dadin*, *gaitezen*, *zaitezen*, *ditezen*. Aldaketa batzuk badagoz euskalkietan baiña ez ditugu ipiñiko ez luzatzeagatik. Badirudi, singularreko eta pluraleko adizkiak aditz bi ezbarriñetatik datozela. *Nadin*-en plurala *gadizan* izan bear leuke eta ez *gaitezen*, *adin*-ena, barriz, *zadizan* eta *dadin*-ena, *dadizan*. ¿nondik datoz, orduan, *ga-it-ezen*, *za-it-ezen*, *d-it-ezen* ? Oartu zelan dauken tartean sartuta *izan*-en sortutako *-it(za)* > *-it-* pluragillea, ta ori *izan*-ena izan leiteke bakarrik

Barrero be, ipiñiko doguz oraiñaldiko irugarren sujeta pertsonaren pluraleko adizkiak :

	<i>d-ir-a</i>	<i>ellos son</i>		(intransitivo)
	<i>d-it-u-Ø</i>	<i>ellos son</i>	habidos (por él)	(transitivo)
(izan)	<i>d-it-ezen</i>	<i>ellos sean</i>		(intransitivo)
(izan)	<i>b-it-e</i>	<i>sean ellos</i>		(intransitivo)
(izan)	<i>d-it-zaten</i>	<i>ellos sean</i>	habidos por ellos	(transitivo)
(izan)	<i>b-it-za-Ø</i>	<i>sean ellos</i>	habidos (por él)	(transitivo)

Sei adizki oneen asiera bardiñak, ez litekez izan eta ez dira sei kasualitate soil-soillik baizik eta gauza sakon-sakon baten adierazgarri. Danak asten dira *b-* edo *d-*gaz, urrengo izkia *-i-* dalarik. Lenengo eta bigarren pertsonetan, *-i-* orren aurretik *-a-* ikusten da, *ga-it-u*, *ga-it-ezen*, *za-it-zan*. Onek esan gura dau *izan*-en adizkien sorreran gertatu zala aldakuntza garrantzitsu bat, *baitza* pluralerako adizkia, *baiza* singularrekotik obeto bereizteko, *-i-* kendu jakola *bitza* egiñez. Orduan, or ipiñi dituguzan sei adibide bakoitzaren lenengo zatiak, *b-it...* edo *d-it...*, danak bardiñak, irugarren pertsonaren sujeta pasibo adierazten dabe, au da, *beurek dira* ‘ellos son’ indikatiboan beñik-bein. Orrela balitz edo baldin bada, *d-it-ezen*, *ga-it-ezen*, *za-it-ezen*, *izan*-en adizkiak dira ta ez *\*edin*-enak. Jakintsu guztiak esaten dabe indikatibotik atara dala subjuntiboa, *-n* ta *-la* geituz amaieran. Orduan, *izan*-en *gaitza* + *n* > *gaiten* > *gaite(ze)n*; *zaitza* + *n* > *zaiten* > *zaite(ze)n*; *ditza* + *n* > *diten* > *dite(ze)n*. *\*Edin* hipotetikoak, zer esangura daukan ez dakigun aditzak, ¿nola egin leiteke *izan*-ek egin zituzan aldaketa berberak, batez be, irugarren pertsona pluralean. Au ikusita, naiko argi dago, *\*edin*-enak zirala uste genduzan adizkiak ez dirala benetan bereak baizik eta *izan* beraren aldaketa bereziak.

Saiatuko gara oin singularrekoak adierazten. Askotan erabilli dira *den* eta *dela* adizkiak subjuntibo legez. Haraneder : *benedicatus dela* ; Duhalde : *den hala* ; Azkue : *dela kan dela* kemen ; *dena dela* esaera. Subjuntiboan dagoz baiña *izan*-en indikatibotik sortu dira. Azkue : *bera dela diote*. Baita be, *etorri den gizona*. Garbi ikusten dogu zelan *izan*-en adizki berberak modu bietarako balio dabela. Garai baten *izan*-en indikatiboko adizkietatik sortu zan subjuntiboa, au da, *izan*-ek euki eban bere subjuntiboa

Gauzak orrela, ¿nondik dator *den* ori ? Esanda dago gaurko *da'es* asko murrizturik dagola, asieran *daiza* izan bear ebalako. Baiña izkiak galtzen joan zan, lenengo *daiz* biurtuko zan *naiz*-en antzera eta gero *dai* ta azkenean gaurko *da*. *Dai*, *nai*, etab. adizkien lekukoak, gaur be bizirik dagoz Bizkaian. Orrela ba, *dai* orreri *-n* geiturik *dain* egin zan indikatiboko relatiborako eta subjuntiborako.

*Dain*, *ai* > *e* aldaketa unibertsalaren bidez, *den* billakatu zan, indikatiboko relatiboa ta subjuntiboa egiteko alde bategatik eta bestetik, *da-in* orren tartean *-d-* bat sartu jakon subjuntiboan eta *da-d-in* sortu zan. Barrero be esango dogu ez garala arritu bear edozer gauza gertatzen bada irugarren pertsonetan, or asten baitira aldaketa guztiak. Eta bein irugarren pertsonak aldatu ezkeror sortu ziran *nadin*, *adin*, analogiaren bidez. Begi bistan dago euskera euskalkitan banatu aurretik gertatu zala au. Baiña, ¿nola sinistu *-d-* ori tartekatzea ? Ainbeste adibide dagoz ori probatzeko. Ara :

Schuchardt : *zeizkion* > *ze-d-izkion* eta *zauzkit* > *za-d-uzkit*. Ithurry : *edin*-en *gi*-ren orde *-idi-* *da-idi-ke*, *ze-idi-keien*, *le-idi-ke*. Azkue : *ai* > *a-d-i* ta ez *adi* > *ai*. Baita be *oiu* > *oi-d-u* ‘clamor’. Uhlenbeck : ‘viaje’ > *bi-d-aje*. K. Izagirre : violin > *bi-b-olin* *bixixua* > *bi-di-xixua* ‘lombriz’, bula > *bul-d-a*. P. Aranguren : *leiquijo* > *leiqui-di-jo*. Leizarraga : *daqui-di-onez*, *gaqui-di-zten*, *conclu-d-itzen*, *cru-d-el*. F. Altuna : *cuido i-d-usten dut* ta *-d-* geitua dala. Oyharçabal euskaltzaiña : *bide*-n analogiatik > *bi-d-agia*. Haritschelar : *suerte* > *su-b-erte*. Añibarro : *aren* > *aen* > *ain* > *a-d-in*, *aiña* > *a-d-iña*, *ainbat* > *a-d-inbat*. Eitb. : erderazko vistazo > *bis-taizo* > *bista-d-izo*. Adibide asko geiago dagoz *-d-* tartekatzea gauza arrunta dala probatzeko, baiña ez dogu luzatuko.

Edozelan be, *\*edin* benetako euskal aditza dala probatzeko, beregandik eratorriak izan bear leukeen aditzak litzakez obenak. Presenteko datibodunak izan bear leukeez *\*na-dion*, *\*a-di-on*, *\*da-di-on* baiña ez dago oneen arrastorik. Gramatiketan ikusten diranak *na-ki-on*, *a-ki-on*, *da-ki-on* dira, ta onek *ekin* aditzarenak dira ez *\*edin*-enak.

Bestalde, Larramendik ipintzen zituzan Gip. *na-tza-kion*, *na-tza-kizun*, *ga-tza-izkion*, *da-tza-kion*, etab., *izan*-en erroa begi bistan dagola. Baita be, or dagoz, Sul euskalkiko *gi-tza-keia*, *gi-tza-kion*, *gi-tza-kezun*, etab. BNor euskalkian, *naiz* ta *nakion*, *dakion*, etab. erabilli, *gi-tza-zkion*, *gi-tze-zkien*, *gi-tza-u-zkitzun*, etab. daukaz. Imperatiboan, *bekio*, *bekizu* baiña *bi-tza-u-zu*, *bi-tza-u-ztie*. Azken biak, errespetoko itanokoak Bonapartek ziñoanez. Orduan, *-tza-izan*-en erroa da ta *-u-* *\*edun*-ena. Aalezko datibodunak, BNor., *ni-ta-kio* baiña *ni-tza-u-kezu*, *di-ta-kio* baiña *di-tza-u-kezu*, *gi-tza-zkio* baiña *gi-tza-u-zketzu*, *di-tza-u-zketzu* (*tza* > *ta*). Gip., *na-tza-kioke*, *da-tza-kioke*, *ga-tza-izkioke*, etab. Sul., *ni-ta-kio*, *di-ta-kio*, *gi-ta-kio*. Ez da ifion ikusten *-di-* erroa baiña bai askotan *izan*-en *-tza-* > *-ta-*.

Iker Joseba Laka Guenaga